

КАНЦЭПТ «ТВОРЧАСЦЬ» У ДЗЁННІКАХ МАКСІМА ТАНКА (1975–1982)

Дзённікі, у якіх М. Танк фіксаваў важныя моманты жыцця і творчасці, з'яўляюцца эфектыўным інструментам аўтарскага самапазнання і сродкам захавання біябібліяграфічнай інфармацыі для нашчадкаў і даследчыкаў яго спадчыны. Вось якія асацыяцыі яны выклікалі ў аўтара і якія задачы ён перад сабой ставіў: «Дзённік мой – як дзядоўская торба, запоўненая мімалётнымі думкамі, калян-дарнымі датамі, падзеямі, пошукамі ўражанняў. Не ведаю, ці хопіць часу яго перагледзец, прывесці ўсё да нейкага ладу, а галоўнае – скараціць» (дзённікавы запіс (скарочана – д. з. – Т. Б.) за 19.02.1977) [1, с. 329].

20.01.1975 г. М. Танк падкрэсліваў неабходнасць паэзіі для свайго існавання, яе незаменнасць і невычарпальнасць: «Паэзія не дае мне пакою. Яе нат у самы галодны год нічым не заменіш і не вычарпаеш, як бяздонную крыніцу» [1, с. 271]. Беларускі паэт сумаваў з нагоды смерці рускага паэта М. Л. Браўна, перакладчыка беларускай паэзіі (М. Танк пераклаў два яго вершы – «Журавы» і «Траіх»). Гаварыў, што «пасля А. А. Пракоф'ева – гэта адна з найбольшых страт. Не стала хорошага друга, паэта і перакладчыка, які шмат зрабіў на ніве ўмацавання нашых творчых сувязяў з рускай літаратурай» (д. з. за 14.02.1975) [1, с. 272].

Важным заўсёды з'яўлялася пытанне пра канцэптальныя, яскравыя, запамінальныя назвы кніг вершаў. М. Танк згадваў, як да яго зайшоў У. Паўлаў і прынёс рукапіс вершаў пра каханне. «Нешта, казаў, апалчыліся ў выдавецтве супроць назвы зборніка «Ave Maria». А гэта, мне здаецца, лепш, як «Ты мая пчолка» П. Броўкі, што гучыць і наўна і сентыментальна» (д. з. за 16.02.1975) [1, с. 273].

Ужо ў 1975-м годзе М. Танк заўважыў, што беларускае грамадства перастае быць літаратурацэнтрчным, падае прэстыж пісьменніцкай працы і звання. «Агулам, – пісаў ён, – усё больш вызваляемся ад наўнай веры ва ўсемагутнасць чараў паэзіі. Нельга перабольшваць і выхаваўчага значэння літаратуры, бо ўжо даўно яна не займае свайго ранейшага прывілеяванага месца ў жыцці. І слова «пісьменнік» выклікае меншую зацікаўленасць, як словы «футбаліст», «штукар»» (д. з. за 20.02.1975) [1, с. 273–274].

М. Танк лічыў неабходным навучыцца ў Гарацыя «смеючыся гаварыць праўду». І адразу намякаў на наступную, відаць, непасрэдна звязаную з папярэднімі высновамі, падзею: «Ніяк не ўдалося адмовіцца ад выступлення на нарадзе, прысвечанай 30-годдзю Перамогі» (д. з. за 22.02.1975) [1, с. 274]. Трэба заўважыць, што М. Танк у 1971–1990 гг. быў старшынёй праўлення СП БССР. Так што гэты гарацыёўскі прынцып дастасавальны не толькі да паэзіі, але і да публіцыстыкі, і да жыцця вядомага, уплывовага чалавека ў цэлым, які па сваёй сутнасці да таго ж не ўмеў крывадушнічаць.

Часта думаюць, што толькі ў сталіцы паэт можа паўнацэнна здзейсніцца, што Мінск – гэта Парнас для беларускіх аўтараў родам з правінцыі. Але М. Танк

з такім меркаваннем не быў згодны: «Прызнацца, самыя неверагодныя задумы ў мяне зараджаліся ў маёй глухой Пількаўшчыне. У літаратурных сталіцах я толькі іх правяраў, прымяраў, як вопратку на кірмашы» (д. з. за 23.02.1975) [1, с. 275]. У сувязі з гэтым згадаваюцца наступныя словы Максіма Танка пра сувязь маштабу асобы і месца яе пражывання, пастаяннага ці часовага: «Можна кружыць па свеце і яго не заўважаць, і можна, як Кант, пражыць на адным месцы і змусіць свет кружыцца вакол сябе. Усё залежыць ад таленту, ад кругазору, характару чалавека» (запіс ад 9.1.1978) [Т. 10, с. 347].

Беларускі аўтар перажываў, што з-за інтэнсіўнай працы не меў магчымасці сканцэнтравацца на сваёй паэтычнай творчасці, якая з'яўлялася адным з найважнейшых яго прыярытэтаў. Ён занатаваў у дзённіку наступнае: «Усе дні бегаю па розных справах і адчуваю, як з касмічнай хуткасцю аддаляецца ад мяне мая паэзія. Губляюся ў навалі пісем, у чахардзе пасяджэнняў, тэлефонных званках. Праўду калісьці гаварыў адзін з настаўнікаў свайму вучню, што самая найцяжэйшая ў свеце прафесія ў чалавека сумленнага і ў тых, хто піша кнігі» (д. з. за 18.04.1975) [1, с. 278].

М. Танк прызнаваўся, што «дзесьці чытаў, што пад канец свайго жыцця часта паэты пішуць свае найлепшыя творы. І сапраўды, я прыгадаў А. Міцкевіча, А. Твардоўскага...» (д. з. за 7.02.1976) [1, с. 299]. Нам хочацца заўважыць, што розныя аўтары ў розны перыяд творчасці (ранні, сярэдні, позні) былі пладавітымі, паспяховымі і нараджалі вялікія мастацкія творы. У гэтым аспекце ўсё індывідуальна. З А. Т. Твардоўскім М. Танка звязвала тое, што беларускі паэт пераклаў верш «Каля слаўнай магілы». Пераклад датуецца 2.02.1953 г.

22.02.1976 г. М. Танк пісаў, што ён прыехаў у Маскву на зезд партыі. «Пазваніў Я. Хелемскаму. У «Знамени» ідзе яго аповець «Не даязджаючы да Гранады». Трэба будзе прачытаць, бо іспанская тэма ўсё больш і больш мяне цікавіць. Абедаў у кампаніі Дземіна і Полазава, якія ўвесь час расказвалі пра свае неверагодныя партызанскія прыгоды» [1, с. 300]. 29.02.1976 г. занатавана, што, паводле інфармацыі ад Я. Хелемскага, С. П. Кошачкін збіраўся пісаць пра танкаўскі зборнік «Нарачанскія сосны» [1, с. 301]. Крыху пазней (д. з. за 29.03.1976) ёсць звесткі пра тое, «што па тэлебачанні была перадача пра мой зборнік «Нарачанскія сосны», у якой прымалі ўдзел С. Кошачкін, Д. Кугульцінаў, С. Сартакоў» [1, с. 307]. М. Танк не зрабіў устаўку дадатковых слоў у пераклады сваіх вершаў. Ён зрабіў такую заўвагу Я. Хелемскаму: «Стараюся пісаць лаканічна. Часамі, з даўжэйшага верша пакідаю толькі некалькі строф ці радкоў. Толькі мой друг Якаў Хелемскі, пры перакладзе, часта запаўняе мае прабелы, але ад гэтага свабодны верш толькі праігрывае» (д. з. за 15.01.1978) [1, с. 348]. Трэба згадаць, што і М. Танк перакладаў вершы Я. Хелемскага. Напрыклад, такія як «Дарожны знак – «На Сіняло»...», «З верлібрам адносіны ў нас невыразныя...», «З успамінаў аб Афрыцы» і «Неман, Нямунас, Нёман...». Да перакладаў Я. Хелемскім яго вершаў на рускую мову М. Танк вярнуўся і ў 1979 годзе. Так, 16.04 ён занатаваў, што «пакрыўдзіўся Якаў, што некаторыя яго пераклады раскрытыкавалі ў «Дружбе народоў», быццам я ў гэтым вінаваты. Адмовіўся перакладаць маю паэму пра Дворнікава, быццам гэта не ў яго ключы, але ўзяўся за пераклад

даўжэзнай і нуднай паэмы «Востраў любові» Р. Гамзатава. Агулам, справы з перакладчыкамі беларускай літаратуры маглі б быць лепшымі. Але мы не ўмеем кадзіць перакладчыкам. Таму яны больш цягнуцца да літаратур шашлычных, вінаградных, а не да нашай – бульбяной» [1, с. 371].

Беларускі аўтар выступаў супраць чыстага эстэцтва, ён помніў, што нарадзіўся ў вёсцы, і лічыў, што павінен паэзіяй служыць у першую чаргу сваёй малой радзіме. Так, ён пісаў: «Я заўсёды блукаў паміж лірыкай і эпикай. Мо таму ў мяне шмат няўдач. Баюся, каб не ўпасці ў смяротную хваробу паэзіі – у уяўную прыгажосць. У сапраўднай музы – мазольныя рукі» (д. з. за 12.05.1976) [1, с. 310].

У д. з. за 2.01.1977 г. М. Танк заўважаў: «Цяжка, бывае, живецца з людзьмі геніяльнымі, але яшчэ горш – з пасрэднымі, якія лічаць сябе геніяльнымі. Стараюся ад іх трымацца воддаль, хоць мне і не заўсёды гэта ўдаецца» [1, с. 327].

М. Танк выказваўся супраць таго, каб сваё захвальвалі толькі за тое, што яно сваё, а чужое – за тое, што чужое. Закранаў, такім чынам, імагалагічныя праблемы. Ён выступаў за аб'ектыўную, справядлівую ацэнку мастацкай творчасці: «Захвальванне свайго толькі таму, што сваё, мне нагадвае застарэлую нашу хваробу, з якой я сустрэкаўся на пачатку літаратурнай дзейнасці, калі кожная партыя хваліла і прызнавала толькі сваіх бардаў. Кажуць, Плутарх іранізаваў над тымі людзьмі, якія сцвярджалі, што месяц над Афінамі прыгажэйшы, як над Карындам. Але бывае і наадварот. У нас ёсць паэты, пра якіх, калі б яны былі замежнымі, пісалі б і хвалілі б, заклёбваючыся» (д. з. за 20.02.1977) [1, с. 329–330]. Аўтар прызнаваў і тое, што беларускае, «малое», мастацтва слова ўзбагацілася ад таго, што ўпітала ў сябе лепшыя дасягненні класікаў іншых, больш уплывовых, літаратур: «Атрымаў пісьмо ад чытача, які ў захапленні ад нашых твораў, таму што яны – беларускія. Прызнацца, наіўна. Без Шэкспіра і Пушкіна, Міцкевіча і Шаўчэнкі, Дастаеўскага і Талстога, Маякоўскага, Ясеніна, – ці ж бы мы мелі такую літаратуру, якую маем сёння? Ды не толькі мы» (д. з. за 18.07.1977) [1, с. 334]. Але да справы ўплываў М. Танк, як сумленны творца, ставіўся з улікам прынцыпу меры, а таксама наследавання традыцыі, але не бяздумнага капіравання ці плагіату. І афарыстычна, з гумарам акрэсліваў тагачасную тэндэнцыю наступным чынам: «Найменш у нас любяць тых пісьменнікаў, у якіх найбольш запазычаюць» (д. з. за 31.05.1975) [1, с. 283].

Высока ацэньваў М. Танк значэнне творчасці Янкі Купалы для беларускай паэзіі: «Думаю пра Янку Купалу. Калі ўявіць, што наша Зямля – велізарны арган, дык ніхто не выдабыў столькі чаруючых гукаў, як ён» (д. з. за 2.03.1977) [1, с. 331]. Задумваўся аўтар і пра ўдасканаленне свайго стылю, у першую чаргу, думаецца, паэтычнага: «Зараз мяне цікавяць стыльыя кантрасты, на паграніччы якіх можна адкрыць нешта новае, адсякаючы, як Радэн ад каменя, усё лішняе» (д. з. за 2.05.1977) [1, с. 332]. Разважаў таксама пра тое, якой павінна быць лірыка: «Чытаю. У паэзіі – суцэльны гладкапіс. А яна павінна быць гаркаватай, шаршаватай і непадатлівай на разрыў» (д. з. за 11.01.1979) [1, с. 367]. Аўтар выступае за творчую індывідуальнасць пісьменнікаў, якую кожнаму з іх патрэбна здабыць з сябе шляхам самапазнання: «Як рэдка мы заглябляемся ў сябе! А іменна там чакаюць нас неверагодныя адкрыцці» (д. з. за 11.10.1979) [1, с. 376].

Так было занатавана 26.08.1980: «Чытаю П. Неруду, пра якога Г. Лорка пісаў: «Паэт бліжэйшы смерці, як філасофіі, бліжэйшы болю, як разуменню, бліжэйшы крыві, як чарнілу»» [1, с. 397]. Відаць, М. Танк згаджаўся з тым, што ёсць у сапраўдных, ад Бога, творах штосяці трагічнае ў якасці іх платы за талент, за магчымаць ствараць паэзію высокай якасці і гучання не толькі для сучаснікаў, але і для Вечнасці. Мастак слова выказваў сваё меркаванне і пра тое, што тропы не заўсёды патрэбны для паэзіі. І патлумачыў гэта праз параўнанне стылю з асобай жаночага роду: «Паэзія, як дзяўчына: калі яна прыгожая і разумная – не трэба ёй ніякіх бразготак, калі непрыгожая і дурная – не памогучь ёй ніякія пярсцёнкі, завушніцы, бронзалеты і ніякія свацці, пасагі...» (д. з. за 28.12.1981) [1, с. 421]. Аўтар лічыў, што «паэзія – невырашальная загадка. Яна – дзіця розуму, інтуіцыі і рацыянальных адчуванняў» (д. з. за 26.04.1982) [1, с. 430].

У запісе за 1.08.1977 г. М. Танк прызнаваўся, што перакладае Мікалая Ціханаву, рускага паэта [1, с. 335]. Вядома, што беларускі аўтар пераклаў наступныя яго вершы: «Глянь ты на непатрэбныя дошкі», «Доўгі шлях. Ён многа крыві выпіў...», «Душу мне каваль гартаваў не раз...», «Лодка», «Мой горад так памаладзеў...», «Потным штыком бляшанку прабіў...», «Хацеў я вецер раніць тапаром...», «Яны верылі ў тое, што радасць – сініца...», «Яшчэ ў небе перадсвітальным, гарбатым...». Усе гэтыя пераклады на беларускую мову былі размешчаны ў кнізе «Спасціжэнне» М. Ціханавы (1978), выдадзенай у Мінску. Згадваў М. Танк і пра тое, што яго выклікалі ў Маскву на пахаванне вышэйназванага рускага аўтара (д. з. за 8.02.1979) [1, с. 369]. У 8-м томе Збору твораў М. Танка ў 13-ці тамах надрукаваны некралог, з якім паэт павінен быў выступіць на гэтым пахаванні.

М. Танк здзіўляўся прачытаным у П. Кажэўнікава фактам, што ў 1835–1885 гг. людзі ацэньвалі Бенядзіктава і Надсана вышэй за Пушкіна, а другі выпуск «Вячэрніх агнёў» Цютчавы нават не заўважылі. Аналагічна праводзіў паралель з польскімі аўтарамі, што Пшыбышэўскі ставіў Каспровіча вышэй за А. Міцкевіча, Красінскага, Славацкага, Выспянскага. Згадваў і Ц. Норвіда, чыя творчасць была праслаўлена толькі пасля яго смерці (д. з. за 6.08.1977) [1, с. 337]. Гэтыя факты сведчаць пра тое, што не заўсёды суд сучаснікаў справядлівы, бо шмат гучнай рэкламы бывае і вакол слабых пісьменнікаў. 20.01.1979 г. М. Танк занатаваў: «Здаецца, Норвід сказаў, што пісьменнікаў судзяць іх творы. А ў нас – каму толькі не ўздумаецца» [1, с. 368].

8.01.1978 г. М. Танк зафіксаваў думку, што модныя плыні яму чужыя. Мы ведаем гэтага паэта пераважна як традыцыяналіста, за выключэннем яго вечнай любові – верлібра, які, у тых часы шырока проціпастаўляўся звычайнай сілаба-тоніцы. Так, ён меркаваў: «Прышла мода на Бекета, як калісьці на Кафку, Сартра, Іанеску, Мілера... Не ведаю, як каму, а мне ўжо надакучылі розныя модныя плыні і «новыя хвалі» ў літаратуры» [1, с. 346]. Беларускі аўтар хваляваўся за лёс байкі, паколькі тая становілася рэдкай з'явай у тагачаснай літаратурнай Беларусі: «Чытаю байкі. Ці не адыходзіць у мінулае гэты калісьці папулярны ў народзе жанр? Уваскрасіць яго можа толькі карэнная перабудова – і стылёвая і тэматычная» (д. з. за 11.01.1978) [1, с. 348].

Паэт дакладна заўважаў як тэндэнцыю імкненне сучасных яму пісьменнікаў прытрымлівацца канонаў і не адыходзіць ад іх. І ўспрымаў гэта як мінус, як тое,

чаго быць не павінна. Бо літаратуры трэба ж развівацца! «Часта наракаем на ўскладнёнасць некаторых твораў. Відаць, яно ідзе ад нашых устарэлых уяўленняў і літаратурных канонаў, з-пад уплыву якіх не так лёгка вызваліцца, хоць навука даўно ўжо карыстаецца абстрактным мысленнем» (д. з. за 11.01.1978) [1, с. 348]. 24.03.1980 г. ён занатаваў трагічную вестку: «У пяць гадзін раніцы памёр Пятрусь Броўка. Цяжкі настрой ва ўсіх. Пазванілі ў Маскву, Кіеў, Вільнюс, Рыгу... Пішу развітальнае слова» [1, с. 387]. М. Танк згадваў пра І. Шклярэўскага як пра перакладчыка сваёй паэмы: «І. Шклярэўскі пераклаў майго «Люцыяна Таполю» і даў у «Дружбу народоваў» (д. з. за 27.12.1981) [1, с. 420]. І пра тое, што ён прывёз пераклады яго вершаў (д. з. за 20.01.1982) [1, с. 424].

Такім чынам, М. Танк у сваіх дзённіках за 1975–1982 гады выказваў ідэю пра неабходнасць, незамянімасць і невычарпальнасць паэзіі. Аўтар быў перакананы ў неабходнасці канцэптualiных і яркіх назваў для кніг паэзіі, шкадаваў аб тым, што грамадства перастала быць літаратурацэнтрчным. Лічыў, што, па Гарацыю, трэба «смеючыся, казаць праўду» і што неабавязкова жыць у сталіцы, каб творча здзяйсняцца. Выказваў ідэю неабходнасці хваліць сваё і чужое толькі на падставе іх рэальнай мастацкай каштоўнасці. Сцвярджаў, што беларуская літаратура ўзбагацілася вопытам іншых, больш уплывовых, літаратур. Лічыў, што паэзія павінна быць са стылёвымі кантрастамі, шурпатай, індывідуальнай, з асабістай трагедыяй пісьменніка, з метафарамі або без іх. М. Танк хваляваўся пра лёс байкі, каб яна не знікла як жанр. Ён асуджаў празмерную ўладу канонаў, пазбаўляючых многіх пісьменнікаў імкнення да наватарскіх пошукаў.

Літаратура

1. *Танк, М.* Збор твораў : у 13 т. / М. Танк. – Мінск : Беларус. навука, 2006–2012. – Т. 10 : Дзённікі (1960–1994). – 2010. – 919 с.

И. Р. Батенков (Беларусь)

СТАНОВЛЕНИЕ ЖЕНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ ТРАВМАТИЧЕСКОГО ОПЫТА В РОМАНЕ М. ЭТВУД «КОШАЧИЙ ГЛАЗ»

Наверное, каждый из нас в своей жизни сталкивается с проявлениями человеческой жестокости в самых разных её видах и формах. Мы можем становиться объектами проявления агрессии как при взаимодействии с абсолютно незнакомыми людьми, так и достаточно близкими, с которыми проводим если не большую часть, то половину своего времени на протяжении всей жизни, либо опреде-